

Rob Riemen

Waarom zijn we vergeten wat belangrijk is in het leven?

Lowlandslezing 2011

In dit college over ‘waarom zijn we vergeten wat belangrijk is in het leven?’ komen eigenlijk drie grote vragen aan de orde. De eerste vraag is: ‘wat is belangrijk in het leven?’, de tweede vraag: ‘waarom zijn we dat vergeten?’, en uiteraard moeten we ons ook de onvermijdelijke derde vraag stellen: ‘wat moeten we doen om dat belangrijke weer een plaats in ons leven en onze maatschappij te geven?’

Laten we beginnen met de eerste vraag: wat is nu belangrijk in het leven?

Om daar een antwoord op te vinden, moeten we eerst iets meer weten van het leven! In het bijzonder: ons geestesleven. Als het gaat om kennis van de menselijke geest, dan kunnen we beschikken over een enorm belangrijk hulpmiddel: de kunst! Alle grote kunst leert ons iets over onszelf, houdt ons een spiegel voor.

Ik heb twee films gekozen die ons veel over onszelf kunnen leren, door wat ze laten zien.

De eerste is een oude bekende: *The Good, the Bad and the Ugly*, een film uit eind jaren zestig. Het is een spaghettiwestern van Sergio Leone, met een hoofdrol voor de piepjonge Clint Eastwood, en de muziek van Ennio Morricone...

Het verhaal is simpel: ten tijde van de Amerikaanse Burgeroorlog gaan drie revolverhelden op zoek naar de schat. Het is een ouderwetse schat: een grote kist met vierhonderdduizend gouden muntstukken. Waarde anno nu: miljoenen euro's!

Alles beschouwen deze heren als toegestaan: ze liegen, martelen, moorden – en het liefst helpen ze elkaar om zeep, omdat ze de schat uiteraard voor zichzelf alleen willen hebben.

Meest fascinerend: alles wat er *niet* is in deze film. In ruim twee uur is er geen romantiek, geen vriendschap, geen recht, geen genade, geen humor, geen schoonheid, zelfs geen seks!

Toch schuilt er voor velen een diepe waarheid in deze film, dat wil zeggen: we herkennen een diep gekoesterde overtuiging -- anders zou het niet al een halve eeuw miljoenen kijkers blijven boeien: de diep gekoesterde overtuiging dat veel geld hebben, heel rijk zijn, het belangrijkste doel van je leven is, en om dat te bereiken is alles gepermitteerd. Als zij hier niet heilig van overtuigd waren, dan zouden ze niet alle ellende en kwellingen doorstaan die ze moeten doorstaan.

Dat deze overtuiging – rijk zijn is fantastisch! en wie dat bereikt, op wat voor een wijze dan ook, die is ‘succesvol’ – ons niet vreemd is, behoeft geen betoog: zie de oorzaken van de financiële crisis, zie de dominantie van het economische nieuws, zie de verafgoding van de rijken...

Tweede film is ook een klassieker, maar helaas veel minder bekend: *Stalker* van de Russische cineast Andrei Tarkovski.

De film speelt zich af in de Sovjet-Unie in de jaren zeventig: een deprimerende industriestad, een lekkende kerncentrale, veel regen... Daar in de buurt van een militair terrein is een ‘verboden zone’ met een ‘Geheime Kamer’! Bijzonder: je *diepste* verlangen wordt daar vervuld!! En Stalker is de gids die je daarheen kan brengen. En hij doet dat onder andere omdat die ‘Geheime Kamer’ de laatste plaats is voor mensen zonder hoop...

Ingehuurd door een schrijver en een wetenschapper. Het zijn briljante intellectuelen, maar cynisch, bitter, ze vervelen zich, ze hebben geen geloof meer in wat ze doen, ze zijn wel toe aan iets anders.

Het is een gevaarlijke reis: je kunt doodgeschoten worden, er liggen bommen. Stalker loodst de heren er echter doorheen en vertelt ze ondertussen het volgende verhaal:

‘Ik heb een voorganger gehad door wiens schuld zijn broer om het leven is gekomen. Overladen door schuldgevoel gaat hij naar die Kamer en spreekt uit: mag mijn broer weer leven! Vervolgens komt hij thuis en wat hij vindt... een huis vol goud, diamanten, juwelen, geld.’

De moraal van zijn verhaal: de ‘Geheime Kamer’ vervult wat *echt* zijn diepste verlangen was en *niet* wat hij pretendeerde dat zijn grootste wens was: namelijk dat zijn broer weer zou leven. Als hij zich dat realiseert: veel geld is voor mij belangrijker dan het leven van mijn broer – hangt hij zichzelf op.

Stalker tot de heren: ‘Die Kamer vervult wat echt je diepste verlangen is. Je leert er je eigen ziel kennen!’

Bij aankomst: de heren gaan niet naar binnen. Ze durven de confrontatie met zichzelf niet aan!

Alles wat *The Good, the Bad and the Ugly* niet heeft, zit wel in *Stalker*. Het gaat over een geestelijke zoektocht, liefde, compassie...

Wat beide films echter gemeenschappelijk hebben, is dat zij ons confronteren met de vragen: wat vind jij nu echt belangrijk in het leven? Wat maakt voor jou het leven de moeite waard? Wat is jouw diepste verlangen?

Het zijn de oudste filosofische vragen: wat is de juiste wijze van leven? Waaraan ontleent het leven zijn waardigheid? Wat maakt het betekenisvol?

Dit zijn filosofische, maar geen academische vragen! Onvermijdelijk zal iedereen zich op een gegeven moment in zijn of haar leven deze vragen stellen.

Het was de grote Griekse filosoof Socrates die al leerde: je leven kan alleen maar ooit betekenisvol zijn door voortdurend deze vragen te stellen.

De vragen zelf zijn dan ook van alle tijden. Antwoorden moeten we echter zoeken binnen de context van onze eigen tijd, onze eigen cultuur. Wij leven niet meer in de Middeleeuwen, en de Chinese beschaving maakt geen deel uit van onze cultuur.

Onze tijd, onze huidige tijdgeest, is wellicht het beste samengevat door een andere filosoof: Friedrich Nietzsche. Hij leefde in de 19de eeuw, was op zijn 25ste hoogleraar maar stopte daar al gauw mee. Hij wilde zelf denken, en welhaast profestich heeft hij veel belangrijke maatschappelijke ontwikkelingen van de 20ste eeuw voorspeld. Uiteindelijk is hij krankzinnig geworden. Voordat hij krankzinnig werd, noteerde hij de volgende gedachte:

‘Het meest universele teken van de moderne tijd: de mens heeft in zijn eigen ogen ongelooflijk aan waardigheid ingeboet.’ – Het is net alsof hij in deze ene zin de hele 20ste eeuw en die eindeloze vernietiging van mens en milieu samenvat.

Vraag: waarom is voor ons het leven zo weinig waard geworden dat we er zo weinig mee doen en moeiteloos energie blijven steken in de vernietiging van mens en aarde?

Het antwoord van Nietzsche is te vinden in een andere voorspelling: Europa komt in de greep van het *nihilisme*. Veel van zijn boeken gaan daarover, maar zijn eigen kortste samenvatting luidt: ‘Nihilisme is dat de hoogste waarden geen waarde meer hebben. Er is geen doel. Op de vraag naar het waarom, komt geen antwoord.’

Dit is geen filosofische uitspraak, dit is een filosofische tijdbom! Want wat Nietzsche ons hier voorhoudt, is dat al die grote vragen, al die grote levensvragen die we dankzij de films weer eens gingen stellen, waar ieder van ons elke dag mee geconfronteerd kan worden, dat al die vragen *zinloze vragen* zijn! Je kunt ze wel stellen, maar... er is geen antwoord!

Waarom? Omdat er *niets* is dat nog absolute waarde heeft. Er zijn geen geestelijke waarden meer! Natuurlijk, we *praten* nog wel over wat waar, goed en schoon is, maar dat is allemaal niets anders dan wat *jij* daarvan vindt. Alles kan alles betekenen – en dus betekent het niets meer.

Slechts één ding blijft wel absoluut: de vrijheid. Maar het is een *lege vrijheid*: doe wat je wilt! Alles is geoorloofd, leef je begeerten uit, er bestaan geen geestelijke waarden die je daarin kunnen hinderen.

Natuurlijk zal er nog wel een moraal, zullen er wetten zijn. Maar de enige echte wet en de enige echte moraal is die van de sterkste. Wie de meeste macht heeft, die bepaalt wat wel of niet moreel is, of waarom het amorele de hoogste moraal is. Vandaar ieders verlangen naar de wil tot macht...

Nietzsche voorziet dat zo’n samenleving altijd zal uitlopen op geweld, destructie, zelfvernietiging. De 20ste eeuw heeft hem gelijk gegeven.

Nietzsche doet nog een voorspelling: wanneer mensen al dat geweld hebben ervaren, zullen ze proberen aan de zinloosheid van hun bestaan te ontsnappen en gaan ze op zoek naar vervanging voor die niet langer bestaande geestelijke waarden.

Om te weten wat we als westerse maatschappij *nu* echt belangrijk vinden, waar we *nu* in geloven en grote waarde aan hechten, daar is geen groot wetenschappelijk onderzoek voor nodig. Een klein, simpel onderzoek dat iedereen kan doen, volstaat. Je gaat naar een tijdschriftenkiosk op een willekeurig station of vliegveld. Iedereen die wel eens reist, kan

constateren dat overal in onze maatschappij, in welk land dan ook, altijd *dezelfde* soorten tijdschriften staan.

Die staan daar alleen maar omdat er massale belangstelling voor is! Welnu, wat komen we altijd overal tegen?

Altijd een plank over: computers en technologie. Geloof in techniek en technologische vooruitgang is altijd goed en zal dat altijd zijn.

Altijd een plank over: sport en auto-, motorraces. Geloof: hoe sneller, hoe beter. Snelheid is een waarde op zich!

Onvermijdelijk de plank over: geld. Geld is god.

Uiteraard is er overal de plank over: lifestyle, celebrities, seks. Leven zonder uiterlijke schijn, amusement en fysieke opwinding kunnen we ons niet eens voorstellen...

Commercie, tv, internet bevestigen alleen maar hoe dominant deze waarden zijn in onze cultuur.

Vraag: waarom kennen we aan techniek, snelheid, geld, beroemdheden, uiterlijk en seksueel genot zoveel waarde toe?

Een interessant antwoord komt uit de mond van onze Griekse filosoof Socrates, die vijftienghonderd jaren geleden in debat met een vriend opmerkt: 'Jouw levensstijl is uitsluitend gericht op het aangename en je negeert het beste.'

Dit is een prachtige definitie van een fenomeen dat pas in de 20ste eeuw een begrip zal worden en vervolgens aan een onstuitbare opmars begint: KITSCH!

Onze maatschappij is een kitschcultuur en de gevolgen zijn ingrijpend.

Omdat er geen absolute geestelijke waarden meer zijn, is er geen objectieve maat meer voor ons handelen – alles is subjectief. Mijn individuele ik, mijn ego wordt de maat voor alles. Enige wat telt: wat *ik* voel, wat *ik* denk. *Ik* eis dat *mijn* smaak, *mijn* mening en zoals *ik* nu eenmaal ben, gerespecteerd zal worden, wil *ik* niet beledigd zijn. Het gevoelige ego als de maat van alle dingen duldt geen kritiek en kent geen zelfkritiek.

Identiteit: niet langer een expressie van geestelijke waarden (wie je bent), maar van een materialiteit: wat je hebt, hoe je eruitziet. Je identiteit kun je letterlijk kopen, aanpassen en veranderen.

Permanente drang om te kopen en te hebben, niet uiting van hebzucht en consumentisme, maar diepe verlangen om een identiteit te hebben – die vervolgens te etaleren bij zoveel mogelijk mensen (Facebook!) in de hoop en verwachting dat ze je *leuk* vinden...

Geestelijk leven is niet langer relevant, het gaat erom dat je je goed voelt. Je voelt je het beste als alles aangenaam en dus leuk is. LEUK is de ultieme maat voor alles waar je je tijd aan besteedt: je relatie moet leuk zijn, je vrienden, je school, je studie, je werk. In je vrije tijd: amusement! Massamedia, sport, spelletjes, uitgaan, opnieuw moet alles leuk zijn.

In het onverhoopte geval dat het echt tegenzit en je niets kunt veranderen: een pilletje a.u.b., zodat *ik* me weer *goed* voel.

Waar niets absoluut is, is ook niets eeuwig, is alles eindig en vergankelijk. Vandaar dat we geen tijd en geen geduld meer hebben, dat we bezeten zijn door snelheid en alles wat nieuw is. Maar vandaar ook onze diepe angst voor de dood en de grenzeloze behoefte om eeuwig jong te zijn.

In een kitschmaatschappij is politiek niet langer het publieke domein van het serieuze debat over wat een goede maatschappij is en hoe die te realiseren. Het is nu een kermis van mensen die met slogans en een imago politieke macht willen veroveren en behouden.

Economie wordt in de kitschmaatschappij gedomineerd door commercie die ten koste van alles (mens, milieu, kwaliteit) geld wil verdienen, en van ieder van ons eist competitief, productief, efficiënt, commercieel te zijn – kortom, alles te doen voor de poen.

Onderwijs heeft niets meer te maken met geestelijke vorming en streven naar wijsheid, maar het moet nuttig zijn, en nuttig is wat goed is voor de kenniseconomie.

Kortom: waar kitsch heerst, heeft niets nog intrinsieke waarde. Alles is er omdat het aangenaam en/of nuttig is. Kitsch is de onweerstaanbare verleiding van het aangename en het schone – maar het is een schoonheid zonder waarheid. Het is als cosmetica die wil verleiden – en verbergen: het verbergen van een peilloze, geestelijke leegte.

Kitsch is de *leugen* die ons wil laten geloven dat iets toch waarde heeft en belangrijk is, maar in feite is het de vlucht voor onze eigen ziel die wel weet dat de schijn bedriegt. Vandaar het verlangen naar volmaakte vergetelheid, de roes.

Een roes die we kunnen vinden in: lawaai (en stilte vrezende we!); eindeloze spelletjes (*gamens*); alles wat massaal is (dansfeesten, loveparades), allerlei stimuli (drank, drugs), porno voor de instant seksuele bevrediging...

Maar op een gegeven moment is de roes uitgewerkt, merken we dat het leven niet altijd leuk en aangenaam kan zijn, is het feest over, zijn er zorgen, zijn er crises...

Niet alleen dat: we zijn ook teleurgesteld, zelfs verbitterd. Wat voor ons echt belangrijk was, zijn we kwijt – en het bleek ook niet eens echt belangrijk te zijn. We voelen ons bedrogen.

Dan komt er het tweede fenomeen dat onze tijdgeest typeert: ressentiment, rancune. Mensen worden boos, er is wrok, er is haat in de samenleving. En ook dat heeft politiek-maatschappelijke consequenties!

Max Scheler, een Duits filosoof, had Nietzsche goed gelezen, hij keek in het begin van de 20ste eeuw om zich heen en publiceerde in 1912 zijn boek *Het ressentiment in de moraal*.

Hij legt uit dat ressentiment een fenomeen is dat hoort bij culturen met een gelijkheidsideaal. En Europa kent van oorsprong een gelijkheidscultuur. De joodse en christelijke religies koesteren het geloof dat ondanks alle verschillen wij allen *gelijk* zijn voor God. Voor God telt maar één ding: leef je leven als een rechtvaardige of niet.

Ook het Europees humanisme van Socrates en Spinoza koestert een gelijkheidsideaal: ware identiteit wordt niet bepaald door je bezit, macht, familie, ras, geslacht – alles wat ons van elkaar *onderscheidt*, maar onze ware identiteit wordt bepaald door onze *universaliteit*, dat wat alle mensen van alle tijden gemeenschappelijk hebben: het vermogen om in waarheid te leven, recht te doen, schoonheid te scheppen.

Alleen: dit zijn *universele geestelijke waarden*, maar Nietzsche voorspelt al dat de betekenis van deze waarden zal verdwijnen. Vanaf de 19de eeuw is het gelijkheidsideaal uitsluitend gericht op het materiële, in het bijzonder in de vorm van het socialisme met zijn ideaal van *sociale* rechtvaardigheid (gelijke kansen, gelijk inkomen); en het verlangen naar meer democratie: iedereen stemrecht! Iedereen gelijke rechten etc.

Echter, wanneer alle geestelijke waarden wegvallen, wanneer je het pure materialisme overhoudt, ontstaat er een perversering van het gelijkheidsideaal: iedereen heeft recht op alles! Dus: heeft de een meer, dan ik ook!

Gelijkheid wordt een platte ideologie die alles gaat domineren. Omdat je de grootste gelijkheid altijd op het laagste niveau vindt, verdwijnt alle kwaliteit: onderwijs, universiteiten verliezen kwaliteit, want iedereen moet niet alleen kunnen studeren, maar vooral ook *afstuderen*. En voor kunst en cultuur geldt de eis dat zij toegankelijk moeten zijn. Niet alleen dat zij betaalbaar zijn, maar vooral: *begrijpbaar*.

In de ressentimentssamenleving is de haat tegen alles wat *moeilijk* is groot! Moeilijk = elitair = anti-democratisch = mag dus niet bestaan!

Ressentiment heeft ook invloed op onze waarden. We accepteren geen hogere, geestelijke waarden meer (bestaan niet, te moeilijk), dus worden alle waarden subjectief en de nieuwe maat is: *DAT MOET IK TOCH ZELF WETEN! ALS IK DAT NOU WIL! ALS IK DAT NOU LEUK VIND!*

De paradox, legt Max Scheler uit, is dat de ressentimentsmens een zwakkeling is, hij wil niet alleen staan, hij past zich liever aan, kortom: het is de massamens die het liefst doet en denkt wat iedereen doet en denkt.

Ressentiment heeft ook invloed op onze vrijheid. Vrijheid, in de joods-christelijke traditie, is de *moeilijke* vrijheid, vrijheid als je eigen verantwoordelijkheid om als een rechtvaardige te leven. En Spinoza zal voor het Europees humanisme vrijheid de betekenis geven van: het je zelf vrij maken van lusten, angst, domheid, bijgeloof, niet langer slaaf zijn van passies. Pas als je daarin slaagt, als je hebt geleerd om je verstand te gebruiken, in waarheid te leven, schoonheid te scheppen, een ander lief te hebben en recht te doen – alleen dan kun je je zelf een *vrij* mens noemen.

Maar: beide tradities *vooronderstellen* dat er universele geestelijke waarden zijn, waaraan wij ons kunnen spiegelen. MAAR DIE ZIJN ER NIET MEER! Dus wordt vrijheid: ALLES IS GEOORLOOFD! Doe waar je zin in hebt, leef je uit!

Opnieuw een paradox: de massamens is een zwakkeling en er ontstaat een **ANGST VOOR VRIJHEID**, het verlangen om zich aan te passen aan de groep, niet anders dan de anderen te zijn, meedoen, gehoorzamen...

Bijna alle grote denkers van de 19de en de 20ste eeuw hebben deze maatschappelijke ontwikkeling zien aankomen. Meest briljant samengevat in een beroemd kort verhaal van de Russische romanschrijver Dostojevski.

Het verhaal heet ‘Legende van de groot-inquisiteur’ en het speelt zich af in Spanje in de zestiende eeuw, hoogtijdagen van het katholicisme. Er is een feestdag, want er worden honderd kettens op de brandstapel geplaatst: iedereen wil erbij zijn: hof, volk, alle kerkelijke autoriteiten.

Rumoer: er komt een vreemdeling! Door hem kunnen blinden weer zien, hij laat een lamme weer lopen, een net gestorven meisje komt weer tot leven. Het volk ziet het en weet, dit is... HIJ is weer terug. De kardinaal grijpt echter hardhandig in.

's Avonds in de gevangenis houdt de kardinaal de volgende tirade. Vrij vertaald zegt hij: 'Wat ben jij voor een sukkel! Waarom ben je terug gekomen! Wij, jouw Kerk, mijn collega's en ik zijn nu al zo lang bezig jouw werk te verbeteren! Idioot, je dacht dat mensen VRIJ willen zijn. Maar dat is onzin: mensen willen GELUKKIG zijn. Vrijheid maakt ze ongelukkig. Dan moeten ze ZELF denken, zelf keuzes maken, zijn ze zelf verantwoordelijk voor goed en kwaad... Dat is *niet leuk!* Willen ze niet. Wij als Kerk willen helpen. Hoe: door de mensen te voorzien van wonder, mysterie, autoriteit. Uiteraard moeten de mensen gehoorzamen, of beter: ons blind geloven. Maar dat doen ze graag. Ze zijn dan niet meer vrij, maar wij maken ze wel gelukkig! En dat laten we niet door jouw wederkomst verpesten. Morgen ga jij ook op de brandstapel...'

Angst voor vrijheid is een oud verhaal.

In 1937 is er een Nederlandse cultuurcriticus, Menno ter Braak, die ziet dat er in ons land een beweging in opkomst is die de angst voor vrijheid en de rancune in de samenleving politiek gaat gebruiken.

Ter Braak constateert, met stijgende verbazing en verontrusting:

'Er is nu een politieke beweging aan het groeien die voortdurend boos is en de boosheid en agressie in de samenleving aanwakkert!'

'Zij zijn niet in echte oplossingen geïnteresseerd, want ze hebben de misstanden nodig om te kunnen blijven schelden.'

'Dat is ook het enige waar ze echt verstand van hebben: schelden en haten. Ze hebben geen enkel positief idee, het enige wat ze willen is het uitleven van het ressentiment.'

'Het meest haten ze joden, want ALLE problemen in het land komen door de joden. De joden zijn de zondebok! Jaag ze weg, en alles komt weer goed.'

'Jodendom is voor hen geen religie. Het is een politieke ideologie die hun Nederland zal vernietigen.'

'Opvallend aan de nieuwe politieke beweging is, dat ze beweren dat zij ALTIJD SLACHTOFFER zijn. Altijd zijn zij het die achtergesteld worden, de anderen hebben het altijd beter.'

'Ook opvallend: ze haten intellectuelen, ze haten kunstenaars, ze haten cultuur, ze haten alles wat niet net zo gewoon is als zij zijn.'

'Opvallend is dat de leider steeds roept: vroeger was het beter! Gooi alle buitenlanders eruit, als wij weer EEN volk zijn, komt alles goed.'

'Opvallend is dat de beweging een heilig geloof heeft in een leider – zonder wie Nederland geen toekomst heeft – maar die man heeft nooit bewezen een leider te zijn.'

'Niet opvallend, volstrekt logisch, is dat de leider een populist is die alles vertelt wat de massa wil horen en waarmee hij de massa voor zijn eigen belangen kan mobiliseren.'

Aldus Menno ter Braak in 1937.

Titel van zijn essay: HET NATIONAAL-SOCIALISME ALS RANCUNELEER.

Als een p.s.: In zijn essay wijst hij er ook op dat de elites en intellectuelen liever de kop in het zand steken dan dat zij de feiten onder ogen zien.

Zij zeggen: het zal wel meevallen, loslopen, als dadelijk de economische crisis voorbij is...
En: we hebben eerst meer wetenschappelijk onderzoek nodig.

Maar dat is onzin, weet Ter Braak. De economische crisis is niet de kern van het probleem, want het fascisme is het gevolg van een beschavingscrisis. En je hebt ook niet meer wetenschappelijk onderzoek nodig om te weten wat het is, want tot het wezen van het fascisme hoort dat er geen enkel idee achter zit. Ter Braak: 'je herkent het aan de formules van de haat, de stembuigingen van de nijd, de schelheid van de laster...'

We weten nu waar fascisme toe leidt:

Weg vrijheid, weg waarheid, weg zelf denken.

Weg compassie met je medemens.

Weg kunsten, weg cultuur.

Weg humor, weg kwaliteit.

Wat overblijft is een grijze, uniforme massamaatschappij, en vervolgens geweld, eindeloos geweld.

Na de oorlog zeiden we: nooit meer! En we herhalen dat op 4 mei telkens weer: nooit meer!

En dus spreken we nu over populisme – want fascisme, nee, dat bestaat niet meer...

En ja, er is populisme, in Amerika, in Europa, in Nederland. Het is overal – waar het niet meer om ideeën en kwaliteit gaat, maar om kijkcijfers, oplages, kortom: daar waar de macht van het grootste getal bepalend voor alles is.

Het populisme is ook in de politiek. Het is daar waar politici beginselen, visies en idealen inruilen voor de valse munt van kiezersgunst en meedrijven met de tijdgeest. Wat deze door eigenbelang en fantasieloos pragmatisme gedreven lieden bieden, dat is populisme. De echte populist in de politiek vind je rechts en links, in de regering en in de oppositie! Feit is: tegenwoordig zijn veel politici populist.

Wilders en zijn club zijn echter veel meer dan populist. Zij zijn het prototype van hedendaags fascisme. Natuurlijk zullen ze dat nooit erkennen, zo dom zijn ze nu ook weer niet. En ook zullen ze geen malle pakjes dragen en met de armen zwaaien. Dat alles heeft ook weinig met fascisme te maken. Maar je herkent de fascistische geest aan hun visie op de maatschappij en hun politieke techniek. Het bestaat onder andere uit:

Een plat materialisme.

Verstikkend nationalisme en vreemdelingenhaat.

Diepe afkeer van de kunsten en geestelijke waarden, en dus het grote verlangen om cultuurdragers kapot te maken.

De afkeer van intellectuelen, kunstenaars en ieder die anders is.

De politiek van rancune, haat en het permanente liegen.

Het felle verzet tegen de Europese geest en een kosmopolitisch Europa van meerdere tradities en culturen.

De antidemocratische geest: er is geen democratie in de partij en in plaats van het serieuze publieke debat met argumenten, kwetteren en twitteren ze kreten, slogans en propaganda.

De afkeer van de rechterlijke macht.

En het verlangen naar geweld hoor je in hun taal (het leger erop af, islamiëten op de trein zetten en Europa uit), je ziet het in het agressieve gedrag van de heren zelf – en het komt al tot uiting in de weerzinwekkende daden van die moordende Noorse fascist die zich geïnspireerd voelt door het gedachtegoed van de door hem bewonderde Geert Wilders.

Laten we niet verbaasd zijn dat de gifplant van het fascisme weer aan het groeien is.

Na de oorlog, in 1947, waarschuwden twee grote schrijvers en felle antifascisten, Thomas Mann en Albert Camus: let op! De oorlog is wel voorbij, maar het fascisme is daarom niet verdwenen! Het zal ook niet verdwijnen, omdat het kankercellen zijn die horen bij die door kitsch beheerste en door populistische geregeerde massamaatschappij, dat wil zeggen bij een maatschappij waarin we collectief zijn vergeten wat werkelijk belangrijk is in het leven. En bij de eerste crisisverschijnselen zal de fascistische kanker opnieuw groeien als kool en langzaam maar zeker ons hele maatschappelijk lichaam gaan overwoekeren! In Oslo zijn de eerste kogels al geschoten!!

Wat nu? Wat te doen?

De geschiedenis leert niet alleen over het fascisme en waarom het altijd weer kan terugkeren, maar ook over de strijd tegen het fascisme omwille van het voortbestaan van een beschaafde samenleving.

In mijn boek *Adel van de geest* is het laatste hoofdstuk gewijd aan een bijzondere man, een strijder tegen het fascisme, Leone Ginzburg.

Leone Ginzburg was een Russische jood, in 1909 geboren, van wie de familie, toen hij nog jong was, naar Italië emigreerde. Hij is een briljant man die al op zijn 18de die prachtige vuistdikke roman van Tolstoj, *Anna Karenina*, in het Italiaans vertaalt. De grote literatuur, het beste van de Europese geest toegankelijk maken en overdragen, wordt zijn grote passie. Hij vertaalt, doceert, begint een uitgeverij, richt het tijdschrift *Cultura* op – *Cultuur* om recht te doen aan de oorspronkelijke betekenis van dat woord: ruimte maken voor de verzameling van vele wegen die mensen kunnen bewandelen in hun zoektocht naar de waarheid over zichzelf en het menselijk bestaan. In het besef dat alleen cultuur mensen kan helpen de betekenis van hun eigen leven en handelen te doorgronden, maakt hij het overdragen van de Europese cultuur tot zijn levenstaak.

Maar dan komen in Italië Mussolini en zijn fascistische aan de macht. Mussolini eist dat alle hoogleraren een loyaliteitsverklaring ondertekenen – anders verliezen ze hun baan. Van de 1100 hoogleraren zijn er maar tien (!!) die weigeren te tekenen. Leone Ginzburg is een van die tien. (Ook in de academische en intellectuele wereld is moed een zeldzaam verschijnsel.)

Ginzburg gaat in het verzet, omdat hij weet dat cultuur en vrijheid niet zonder elkaar kunnen bestaan. Hij weet ook dat het fascisme – dat altijd in naam van de vrijheid komt – alleen maar vrijheid wil vernietigen.

Ginzburg wordt gearresteerd en verbannen. Dan komt Mussolini ten val. Ginzburg gaat terug naar Rome om te strijden tegen de nazi's die de macht hebben overgenomen. Hij wordt opnieuw gearresteerd en vervolgens door de nazi's doodgemarteld. Hij is 35 wanneer hij sterft. Een brief die hij in de gevangenis aan zijn vrouw Natalia schrijft, een brief die zijn laatste brief zal blijken te zijn, eindigt als volgt:

‘Maak je niet te veel zorgen om me. Stel je maar voor dat ik een krijgsgevangene ben; er zijn er zoveel, vooral in deze oorlog; en de overgrote meerderheid keert terug. Laten we hopen dat ik bij deze meerderheid hoor, hè Natalia? Ik kus je nogmaals en nog eens en nog eens. Wees dapper.’

Ik zal nooit mijn stille verbazing vergeten toen ik voor het eerst deze woorden las: wees dapper. Wat bedoelde hij met ‘wees dapper’?

De betekenis van deze liefdesgroet vond ik bij Socrates, die de dapperheid onderwijst als: het vermogen om niet anderen maar jezelf te overwinnen, de moed om wijs en rechtvaardig te zijn, de moed je ziel te cultiveren.

Want wie dat niet doet, is niet vrij, en leven zonder vrijheid, het lege en aangepaste leven, is betekenis- en uiteindelijk liefdeloos.

Natalia Ginzburg wist dat. Zij zette het werk van haar man voort. Ging werken in zijn uitgeverij, werd schrijfster van prachtige verhalen en essays, waaronder een korte tekst met als titel ‘De kleine deugden’. Ik lees jullie de eerste twee zinnen voor:

‘Wat betreft de opvoeding van onze kinderen, denk ik dat we hun niet de kleine deugden moeten leren, maar de grote. Geen spaarzaamheid, maar vrijgevigheid en onverschilligheid ten aanzien van geld, geen voorzichtigheid, maar moed en minachting voor gevaar; geen sluwheid, maar eerlijkheid en waarheidsliefde; geen diplomatie, maar naastenliefde en zelfopoffering; geen verlangen naar succes, maar het verlangen om te bestaan en de betekenis van het leven te begrijpen.’

Hoe waar deze woorden zijn, een halve eeuw na dato, weten we allemaal. In onze samenleving eren we niet de ware menselijke grootheid, maar heerst er het kleingeestige, domme en triviale. Wie daarin excelleert, die heeft succes!

Wat heeft dit met de terugkeer van het fascisme te maken? Helaas alles. Luister naar wat opnieuw een filmmaker en vriend van Natalia Ginzburg, Federico Fellini, ons na de oorlog te vertellen heeft:

‘Het fascisme komt altijd voort uit een provinciaalse geest, een gebrek aan kennis van werkelijke problemen en de weigering van mensen – uit luiheid, vooringenomenheid, gemakzucht of arrogantie – hun eigen leven diepere betekenis te geven. Sterker, ze gaan prat op hun onwetendheid en jagen voor zichzelf of hun groep succes na, met grootspraak, beweringen die geheel op zichzelf staan en vals vertoon van goede eigenschappen, in plaats van te putten uit echte capaciteiten, ervaring of culturele reflectie. Het fascisme – zo vervolgt Fellini – valt niet te bestrijden als we niet inzien dat het niets anders is dan de domme, zielige, gefrustreerde kant van onszelf, die tot geen enkele politieke partij behoort en waar we ons voor horen te schamen. Om die kant van onszelf in bedwang te houden is meer nodig dan

activisme voor een antifascistische partij, want dit latente fascisme schuilt in ieder van ons. Het heeft al eens een stem, gezag en vertrouwen gekregen, en dus kan het dat weer krijgen...'

Fellini, de Ginzburgs, Thomas Mann, Albert Camus, mensen die aan den lijve hebben ondervonden wat fascisme is, wat zij heel goed hebben begrepen en jullie nooit mogen vergeten, is dit: het belangrijkste wapen van het fascisme is niet het geweld, maar de DOMHEID!

En wat regeert er in ons land...?

Wat is het dat zegt: 'Wat je hebt en kunt kopen, is belangrijker is dan wie je bent!'

Wat is het dat zegt: 'Het leven moet altijd leuk zijn! Dus denk niet te veel na, wees niet kritisch!'

Wat is het dat zegt: 'Kunst en cultuur zijn niet zo belangrijk! Ga maar fietsen, dat is gemakkelijker en ook gezond!'

Wat is het dat zegt: 'Wat goed is voor de rijken, wat goed is voor de banken, dat is ook goed voor ons!'

Wat is het dat zegt: 'Waarom wijs zijn, onderwijs moet nuttig zijn!'

Wat is het dat zegt: 'Je hoeft geen boeken meer te lezen! Je hebt meer pret met internet.'

Of dit: 'De politicus met de vlotste babbels is de beste voor ons land.'

En dit: 'De vreemdeling, de islam, daar komt alle ellende vandaan!'

En: 'Alles wat groot en populair is, is geweldig belangrijk!'

Wat is het dat zegt: 'Elke mening is even waar, kennis en waarheid zijn niet van belang.'

Het is de luide stem van de DOMHEID!

In dit land is Wilders de generaal van het groeiende leger aan domme krachten en zijn luitenanten vind je overal: in de politiek, academia, media, bedrijfsleven. Zij allen hebben maar één belang: hun eigenbelang! En dat wordt het beste gediend door... de domheid te laten regeren. Want stel je eens voor dat mensen minder dom zouden zijn... Wie zou er dan nog op hen stemmen, naar hen luisteren, hun stukjes lezen, hun rommel kopen...

Fellini heeft gelijk: de strijd tegen het fascisme begint met de strijd tegen de domheid... in onszelf!

Daarom: durf te denken! Durf kritisch te zijn!

Eis van je school, opleiding, universiteit: leer mij wat betekenis heeft! Leer mij wijsheid!

Het gemakkelijke – negeer het. Want Spinoza heeft gelijk: alles wat voortreffelijk is, is even moeilijk als zeldzaam!

Koester de Muzen: de kunsten, de poëzie, de muziek, de literatuur. Alleen zij kunnen je vertellen wie je bent, wat je voelt, wat je ervaart, leren je daarover te spreken en erover na te denken!

De zucht naar geld en roem: beschouw het als een ziekte!

Socrates heeft gelijk: een betekenisvol leven is in waarheid leven, schoonheid scheppen, recht doen. En pas je niet aan, sluit geen compromis.

Dat is niet gemakkelijk, dus: wees dapper, wees niet bang, overwin jezelf en durf te kiezen voor wat echt is, wat echt waarde heeft – omdat het zal blijven bestaan.

En verzet je! Verzet je tegen de domheid in de politiek, in de media, op de academia, in de maatschappij...

Verzet je: laat je niet langer belazeren. Dit is jullie leven, jullie maatschappij, en je wilt veel, maar niet in domheid leven.

Dus verzet je, en zo moeilijk is dat niet:

Al wat dom is, koop het niet.

Al wat dom is, lees het niet.

Al wat dom is, kijk het niet.

Al wat dom is, steun het niet!

Al wat dom is, stem het niet!

Verzet je: laat je horen, laat je zien, maak mensen wakker, breng ze in beweging, en laat de domme krachten weten:

Jullie leugens,

Jullie kitsch,

Jullie politiek,

Jullie tijd – is voorbij!

Verzet je! Wees dapper!

Succes!!

Rob Riemen

Juli-augustus 2011